O‘ZBEK TILI: MEROSDAN RAQAMLI KELAJAK SARI

Toshboboyeva Mahina Qurbonmurot qizi
DTPI magistri
Ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi
+998 97 350 97 93

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek tilining tarixiy taraqqiyoti, milliy va ma’naviy meros sifatidagi o‘rni hamda uni raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirish istiqbollari yoritiladi. O‘zbek tilining boy lug‘at tarkibi, adabiy an’analari, yozma yodgorliklari va xalq og‘zaki ijodini asrab-avaylash, o‘rganish hamda kelajak avlodlarga yetkazishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, o‘zbek tilini raqamli muhitda keng qo‘llash, elektron lug‘atlar, raqamli kutubxonalar, elektron ta’lim platformalari, sun’iy intellekt va tabiiy tilni qayta ishlash texnologiyalarini rivojlantirish masalalariga e’tibor qaratiladi. O‘zbek tilining internet makonidagi mavqeini mustahkamlash, milliy til resurslarini yaratish va raqamli avlod uchun til imkoniyatlarini kengaytirishning dolzarb vazifalari asoslab beriladi. O‘zbek tilini tarixiy meros va zamonaviy raqamli taraqqiyot o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ta’minlovchi muhim ma’naviy boylik sifatida rivojlantirish zarurligi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: O‘zbek tili, milliy meros, ma’naviy qadriyatlar, raqamli texnologiyalar, raqamli transformatsiya, sun’iy intellekt, tabiiy tilni qayta ishlash, elektron lug‘atlar.

Til haqida gap ketganda ko‘pincha uning naqadar boy, shirali va qadimiy ekanini aytamiz. Alisher Navoiyni eslaymiz, ona tilini millat ruhi, xalqning bebaho xazinasi deya ta’riflaymiz. Bularning barchasi to‘g‘ri. Ammo bugun o‘zbek tiliga faqat faxrlanish uchun emas, **mas’uliyat bilan qarash vaqti ham kelgan**.

Chunki tilning kelajagi uning kechagi buyukligiga emas, bugun undan qanday foydalanayotganimizga bog‘liq.

1989-yil 21-oktabrda “Davlat tili haqida”gi qonun qabul qilinib, o‘zbek tiliga davlat tili maqomi berildi. 2020-yilda esa 21-oktabr rasman O‘zbek tili bayrami kuni sifatida belgilandi. Oradan yillar o‘tdi. Endi oldimizda boshqa savol turibdi: **davlat tili maqomiga ega bo‘lgan tilimiz zamonaviy ilm-fan, texnologiya, internet va sun’iy intellekt davrida qanday yashaydi?**

Menimcha, bugungi kunda ona tiliga muhabbatni faqat chiroyli she’r o‘qish, tadbir o‘tkazish yoki bayram kuni tabrik yozish bilan o‘lchab bo‘lmaydi. Tilni sevish — uni **to‘g‘ri yozish**, **aniq fikr bildirish**, **ilm tiliga aylantirish**, **zamonaviy texnologiyaga olib kirish** va eng muhimi, keyingi avlodga tirik holatda yetkazishdir.

Til sinfxonadan boshlanadi, ammo u yerda tugamaydi

Ona tili o‘qituvchisi sifatida bir narsani ko‘p kuzataman: o‘quvchi qoidani yod bilishi mumkin, lekin o‘z fikrini ravon ifodalay olmasligi mumkin. Imlo mashqidan yaxshi baho oladi-yu, oddiy bir mavzu yuzasidan besh-olti jumlani mantiqan bog‘lab yozishga qiynaladi.

Demak, til ta’limining maqsadini ham kengroq tushunishimiz kerak.

Biz bolaga faqat “qaysi qo‘shimcha qanday yoziladi?” degan savolning javobini emas, **“men nimani o‘ylayapman va buni boshqalarga qanday aniq yetkazaman?”** degan ko‘nikmani ham berishimiz kerak. Chunki ona tili darsi aslida faqat grammatika darsi emas. U — tafakkur darsi.

So‘z boyligi kambag‘allashsa, fikr ifodasi ham torayadi. Fikrini ifodalashga so‘z topa olmaydigan yoshning imkoniyati ham chegaralanadi. Shu ma’noda tilni rivojlantirish — inson tafakkurini rivojlantirish demakdir.

Internetdagi o‘zbek tili ham bizning tilimiz

Bugun tilimizning katta qismi kitob sahifalarida emas, telefon ekranlarida yashamoqda.

Millionlab xabarlar, izohlar, ijtimoiy tarmoq postlari, videolarga yozilgan matnlar o‘zbek tilining bugungi qiyofasini shakllantiryapti. Yoshlar ba’zan so‘zlarni qisqartirib yozadi, bir jumlada bir necha tilni aralashtiradi, tinish belgilariga e’tibor bermaydi. Buni faqat tanqid qilish oson. Lekin masalaning boshqa tomoni ham bor: yosh qayerda ko‘proq vaqt o‘tkazsa, til ham o‘sha makonda yashashi kerak.

Demak, kurash internetga qarshi emas, **internetda sifatli o‘zbek tilini ko‘paytirish uchun** bo‘lishi kerak.

O‘zbek tilida yaxshi elektron lug‘atlar, sifatli ilmiy va ommabop kontent, audiokitoblar, raqamli darsliklar, matn korpuslari, tarjima dasturlari va zamonaviy sun’iy intellekt vositalari qancha ko‘paysa, tilimizning raqamli maydondagi mavqei shuncha mustahkamlanadi.

Kelajak avlod tilni faqat kitobdan emas, algoritmdan ham o‘rganadi. Shuning uchun kelajakda sun’iy intellekt o‘zbekcha savolni qanchalik yaxshi tushunishi, o‘zbekcha matnni qanchalik tabiiy yaratishi ham bugun biz yaratib berayotgan raqamli til boyligiga bog‘liq.

Chet tilini bilish ona tilini unutish degani emas

Bugun yoshlarimiz ingliz, turk, koreys, nemis va boshqa tillarni o‘rganmoqda. Bu quvonarli. Dunyo bilan muloqot qilish uchun xorijiy tillarni bilish zarur.

Ammo inson qancha ko‘p til bilmasin, o‘z ona tilida teran fikrlay olmasa, nimadir yetishmaydi.

Men chet tilini o‘rganishni ona tiliga raqib deb hisoblamayman. Aksincha, o‘z tilini yaxshi bilgan inson boshqa tilning imkoniyatlarini ham chuqurroq anglaydi. Muammo xorijiy so‘zning kirib kelishida emas, o‘zimizdagi muqobil so‘zni bilmay qolishimizda.

Tilni “begona so‘zlardan butunlay tozalash” ham mumkin emas. Tillar tarix davomida bir-biridan so‘z olgan. Muhimi, yangi tushuncha tilimizga kirganda uni qanday qabul qilishimiz, qanday yozishimiz va xalq uchun tushunarli shaklga keltirishimizdir.

Tilga hurmat peshlavhadan ham boshlanadi

Ba’zan katta minbarlarda ona tilining buyukligi haqida gapiramiz-u, ko‘chadagi yozuvlarda, e’lonlarda, hujjatlarda oddiy imlo xatolariga befarq qaraymiz.

Aslida tilga bo‘lgan munosabat aynan shunday kichik ko‘ringan joylarda bilinadi.

Do‘kon peshlavhasidagi bitta xato ham, maktab devoridagi noto‘g‘ri jumla ham, ijtimoiy tarmoqdagi savodsiz rasmiy e’lon ham minglab odam ko‘radigan “dars”dir. Xato ko‘p takrorlansa, asta-sekin ko‘zimiz unga o‘rganib qoladi.

Shuning uchun davlat tiliga hurmat faqat qonun bilan emas, kundalik madaniyat bilan mustahkamlanadi.

O‘zbek tili boshqa tillarni siqib chiqarish hisobiga emas, **o‘z imkoniyatlarini to‘liq namoyon qilish orqali** nufuzli bo‘lishi kerak. “Davlat tili haqida”gi qonunning o‘zida ham mamlakatimizda yashovchi boshqa millat va elatlarning tillariga hurmat tamoyili mustahkamlangan. Bu juda muhim: o‘z tilini sevish boshqa tilni kamsitish degani emas.

Bayramdan keyingi kun ham ona tili kuni

21-oktabr kuni maktablarda tadbirlar o‘tadi. She’rlar yangraydi. Navoiy misralari aytiladi. Til haqida chiroyli so‘zlar yoziladi.

Ammo men uchun eng muhim savol 22-oktabr kuni boshlanadi.

Ertasi kuni ham yozgan xabarimizga e’tibor beramizmi? Farzandimiz noto‘g‘ri gapirsa, uni muloyimlik bilan to‘g‘rilaymizmi? Kitob o‘qiymizmi? Yangi o‘zbekcha ilmiy atamalar yaratamizmi? O‘zbek tilida sifatli maqola, darslik, dastur va elektron manba ko‘paytirishga hissa qo‘shamizmi?

Agar javob “ha” bo‘lsa, til bayrami bir kun bilan tugamaydi.

O‘zbek tiliga davlat tili maqomi berilganiga bu yil 37 yil to‘ladi. Ammo tilning umrini yillar bilan emas, **unda yaratilayotgan fikrlarning qudrati bilan** o‘lchash kerak.

Navoiy bizga buyuk tilni meros qilib qoldirdi. Endi bizning vazifamiz faqat bu merosdan faxrlanish emas. Uni XXI asrning ilmiga, texnologiyasiga, ta’limiga, internetiga va kelajagiga olib kirishdir.

Chunki til muzeyda saqlanadigan yodgorlik emas.

Til — har kuni ishlatilgandagina yashaydigan tirik qadriyat.

Va o‘zbek tilining ertangi kuni — aslida bugun biz aytayotgan, yozayotgan va kelajak avlodga o‘rgatayotgan har bir so‘zimizdan boshlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Davlat tili haqida”gi Qonuni. 1995-yil 21-dekabr, 167-I-son. — LexUZ. https://lex.uz/docs/-121051 .
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 21-oktabrdagi PF-5850-son Farmoni. “O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 20-oktabrdagi PF-6084-son Farmoni. “Mamlakatimizda o‘zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.

4. Abdujalilova, Sh. A. *O‘zbek tili kompyuter lingvistikasi asoslari*. — Toshkent: Noshir, 2021. — 160 b.

5. Hojiyev, A. *O‘zbek tili sinonimlarining izohli lug‘ati*. — Toshkent: O‘qituvchi, 1974.

6. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildli. — Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006–2008.